

Co to je filosofie a jaké je její poslání [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Co to je filosofie a jaké je její poslání \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Co to je filosofie a jaké je její poslání \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 17. 11. 1993

◆ lecture, Czech, origin: 17. 11. 1993

Co to je filosofie a jaké je její poslání [1993]

17. 11. 1993

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

To budeme dělat teď dva semestry, respektive co děláme už v prvním semestru a budeme dělat ještě v příštím semestru. A můžeme pokročit o kousek dál tím, že se podíváme na problematiku jedné takové podivné, podivuhodné a zajímavé skutečnosti, kterou nemůžeme zpředmětnit. Nemůžeme ji nijak modelovat v podobě intencionálního předmětu, jak jsme si to ukazovali. To znamená, že nemáme ani pořádný pojem. Bez konstrukce intencionálního předmětu není možno nasoudit řádně pojem. A aspoň to platí v té tradici, v které stále ještě jsme ponořeni.

To téma nebo ta skutečnost, kterou chceme tematizovat, je čas. Problém času je pro současného filozofa zároveň lákavý a zároveň odpudivý. Lákavé to je téma, protože jde o jeden z nejzávažnějších filozofických problémů. Ovšem zároveň je to téma odpudivé, protože je to téma z jistých důvodů neatraktivní. Snad dokonce pro některé i odpudivé, protože je to jeden z velikých problémů, který se nepodařilo dosud vyřešit, který byl přehlížen, zanedbáván a navíc, který se v poslední době a zejména v současnosti vlastně hlavně zasloužil o prohloubení filozofické krize.

Krize filozofie naší doby. Filozofie rozpoznala v některých svých předních představitelích význam tohoto tématu, o tomto tématu se vyskytla celá řada velice důležitých knih. Na prvním místě se vždycky uvádí Heidegger se svým *Sein und Zeit*. Ale víte, že charakteristické je, že Heidegger ohlásil *Sein und Zeit* jako první svazek své monografie, po níž měl následovat druhý svazek *Zeit und Sein*. A *Zeit und Sein* zůstalo jenom u jedné nikdy neotiskuté přednášky Heideggerovy, která koluje v opisech, ale ke které nikdy Heidegger sám nedal autorizaci, nedal imprimatur své vlastní. A pak už se k tomu nikdy nevrátil. A když na to přišla řeč, tak říká: „Ne, to bych musel přepsat celý první díl. Já nemůžu už pokračovat v něčem, co vyšlo dvacet sedm, po válce.“

Ten problém je obrovský. Tam skutečně jsme ještě stále v dobách, kdy je potřeba dělat experimenty s negativními výsledky. Víte, že ve vědě negativní výsledky experimentu nejsou považovány za nicotné. Negativní výsledky se publikují, aby druzí už věděli, co bylo vykonáno a co nikam nevede. To je potřeba vědět. Jinak by se stále vyskytovali noví a noví badatelé, kteří jdou cestou, o které už bylo jednou prokázáno, že nikam nevede. A teď je to třeba publikovat, aby se zároveň ukázalo, jestli tam neudělal nějakou chybu. Tím by se vysvětlilo, proč to nevede. Kdybychom se té chybě vyhnuli, tak celá ta cesta třeba by mohla někam vést. Čili proto se to taky musí publikovat a podrobovat nejružnějším reflexím, kritikám.

Ale skutečnost je taková, že zatím pořádně nevíme, co to je čas. Pracujeme s tím, dovedeme s tím pracovat, zejména ve vědách se s tím pracuje, ale to se pracuje s fenoménem, to se pracuje s jistými zkušenostmi. Ale co to je, to vlastně nevíme. Fyzika má pro to zvláštní písmenko „t“, *tempus*. Většina fyzikálních rovnic se bez tohoto „t“ neobejde. Nehledě k tomu, že je tam mnohde skryto třeba pod „c“. „C“ je rychlost světla, ale rychlost je prostor za čas, teda délka za čas. Čili v „c“ je skryto „t“. A je možno, aby se dnešní fyzika obešla bez „c“? Nemůže. Čili neobejde se taky bez „t“. Ale co to je? A navíc nejenom, že to fyzice, fyzikům není známo, ale oni se o to nestarají. Oni se o to ani nemohou pořádně starat, protože to není otázka fyzika nebo pro fyzika. To je filozofická otázka.

Fyzik se obejde bez té interpretace těch matematických formulí. Jemu ty matematické formule musí klapnout. Ale interpretovat je, to už je potřebné jenom, když se to týká nějakého technického problému. Ale jakmile se to týká problému filozofického, no tak se klidně fyzik bez toho může obejít. A není to jenom fyzika. Jsou jiné vědy, v nichž čas hraje významnou úlohu. Třeba biologie. Biologický

čas. Víte, že ten není rovnoměrný, jak se domnívali fyzikové donedávna – že čas plyne rovnoměrně, že je homogenní.

Biologický čas není homogenní. My víme, že třeba na jaře, když se říznete, tak se vám to hojí rychleji než na podzim. Buňky se dělí rychleji v určité době a v jiné době se dělí pomaleji. Růst dítěte, a do toho patří taky dělení buněk a růst tkání a tak dál, je nejdřív velice rychlý a pak se zpomaluje. Stárí znamená zpomalení času. Něco podobného také zná psychologie. Ale zase, nechme vědu. Každý z nás to zná, zkušenost nám praví, že když se nic neděje, tak nám čas strašně pomalu utíká, čas se vleče, nudíme se, připadá nám to strašně dlouhé. A přitom z pohledu ve vzpomínce nám to připadá jako strašně krátké. Nic se tam nestalo, tak to uteklo, ani nevíme jak. Prožíváme to jako strašně nudně, dlouze se vlekoucí čas, který nemá konec, nemůžeme se něčeho dočkat, a ve zpětné vzpomínce se nám to zdá jako strašně rychle uběhlé.

A na druhé straně, když máme plno práce, tak nám ten čas děsně běží, pořád toho času máme málo a stíháme to velmi s obtížemi. A ve vzpomínce zpátky je toho tam mnoho, je to dlouhý čas. Ve vzpomínce nám pak někdy připadá rok jako dvacetiletí a dvacet let jako rok. My prožíváme čas různě a pamatujeme si ho různě. A našli bychom ještě další příklady. To můžeme všechno říkat a neříci, co to je čas. Neobjasnit, co to vlastně čas je.

Odborné vědy mohou tedy filozofickému zkoumání povahy času poskytnout mnoho cenných stimulů a inspirací, podobně jako každodenní život. Možná i nějaké poznatky, většinou tedy jenom omezené poznatky, týkající se jenom omezeného výseku toho fenoménu. A pochopitelně, pokud to jsou nějaké poznatky vědecké, které v té vědě platí, tak my je jako filozofové budeme muset prověřit. My je musíme ověřovat nějak z filozofického hlediska. Že to funguje ve vědě, ještě neznamená, že to funguje ve filozofii.

Ve vědě funguje spousta věcí, které jsou filozofické nesmysly. Filozofie se nemusí oportuně stále opičít po vědách. Filozofie si může klidně dovolit být v rozporu s vědami. Ale musí to zdůvodnit. A teď jde o to, jestli to dovede zdůvodnit. Nesmí to být naschvál vůči vědám, nýbrž důvody, které tam klade. Tím zároveň může inspirovat vědu, aby si prověřila své vlastní předpoklady. To je jakési plus naší doby. Uvědomte si, že ještě na začátku tohoto století to byl problém. Filozof, který byl usvědčen, že je v rozporu s tím, co říkají vědy nebo nějaká věda, se strašlivě shodil.

Příklad: Bergson napsal knížku, která odmítá Einsteina, Einsteinovu obecnou teorii relativity. Ta knížka vyšla a Bergson už nikdy nepřipustil, aby vyšla v druhém vydání. Pak umřel a jeho přívrženci nepřipustili, aby to vyšlo znovu. A vyšlo to teprve zase nedávno. Protože dneska už je jiná doba, dneska už to neshazuje Bergsona. Dneska už o Einsteinovi pochybuje leckterý fyzik. I když ne v té podobě, kde to kritizuje Bergson, ale je otázka, jestli ten Bergson byl tak úplně vedle.

A zejména je otázka, jestli my nemáme právo po filozofické stránce odmítnout Einsteinovu teorii relativity, i když zatím fyzika s ní stále pracuje. My to můžeme odmítnout z důvodů, které nemusí znamenat odmítnutí té teorie v celku. Můžeme ukázat, kde má filozofické chyby. To se dá ukázat třeba na tom, víte, že do konce života Einstein zase sám jako vědec odmítal kvantovou teorii. Nebyl ochoten se s ní smířit. A jeho představou bylo najít tu formuli, která zahrne veškeré fyzikální dění. Pořád mu připadalo jako osten v těle, jako něco, co píchá a nedá pokoj, že máme tady jiné rovnice pro gravitaci, jiné rovnice pro elektromagnetické jevy. On to chtěl spojit, unitární teorii. Jemu šlo o to. To je filozoficky velmi pochybná záležitost.

Zatím se to nepovedlo a filozofie může tvrdit: a nemůže se to povést. A filozofie se může mýlit. Ale filozofie musí říct důvody, proč se to nemůže povést. A teď jde o to, jestli ty důvody jsou pravé nebo

ne. A ty důvody jsou nejdůležitější. A když se filozofie pak mylí, tak se zároveň ukáže, které ty důvody filozofické jsou taky vadné. Kde tam je chyba.

Čili filozof nemá být opatrný a nevyjadřovat se, naopak, má se vyjadřovat. A dělat chyby. Vždyť ostatně se s nimi pak končí. Filozofie nemůže nic jiného dělat, než vždy znovu něco zkoušet, vždy znovu se dopouštět chyb a pak ty chyby odhalovat. To je vše. Filozofie nikdy nemá pravdu. Takže tohleto je takové poučení, mohl bych mluvit o dalších filozofech a dalších případech těch takzvaných ostud, kdy filozof není ochoten přijmout přímo nějaký vědecký názor. Kritizuje jej a pak je usvědčen. A dneska už nejsme tak útlocitní v té věci.

Poměrně víme, že filozofie tady není od toho, aby nám rozšiřovala naše poznatky, nýbrž aby prováděla reflexi. Aby sama dělala něco proto a navíc aby učila ty ostatní, včetně vědců, aby si dovedli uvědomovat – a to systematicky a pomocí aparátu vypracovaného, ne nějakým tušením – co vlastně dělají. Když myslují zejména a když pomocí toho myšlení rozvrhují svou další vědeckou práci.

Čili v tomto smyslu filozofie musí i tam, kde nějaké ty poznatky by snad mohla uzнат týkající se nějakých omezených aspektů problému času, tak je musí prověřovat. A to tvrdě. Ne žádné jenom takové... Vědy totiž, neméně než obecné mínění nebo takzvaný zdravý rozum, jsou plné všelijakých neproověřených předpojetí a předsudků. Filozofie taky, ale filozofie má nástroje, jak to podrobovat vlastní kritice, kdežto vědy mají, pokud jde o určitý typ předsudků a předpojetí, žlutou skvrnu. Jako naše oko. Kde jim to nekouká. Kde nevidí. A tam musí nastoupit filozofie.

Myšlenka, že čas je samostatná skutečnost, že to není jenom aspekt, že to není jenom *flatus vocis*, jak říkají, že se tak o tom jen mluví, že to není zbytek mýtů, nýbrž že to je skutečnost, danost. To, co je dáno, ten čas. Čas je nějaká skutečnost. Tahle myšlenka je ve filozofii vcelku dost pozdní. Řecká filozofie dávala přednost vytěsňování tohoto problému. Odsouvání do marginálních sfér, do stínu. Nebyl zájem. Co s tím, nikdo nevěděl. To jest žádný filozof. Ani ti největší, ani Aristoteles, který je svým zájmem o pohyb, a tedy také čas, nám nejbliž, všichni ostatní se na to dívali svrchu a považovali to za pouhý nahodilý fenomén nebo dokonce jen zdání. Žádný z těch řeckých filozofů se nepokusil čas, sám čas interpretovat jako *arché*. Základní otázka všech prvních, nejstarších filozofů byla: „Co je to, z čeho věci vznikají, do čeho zanikají?“ Jak to formuloval Anaximandros. To je *arché*. To první a to, co vládne.

Nejbliže tomu byl Herakleitos, ale ten mluvil o ohni, nikoli o čase. Vztah ohně a času je zvláštní téma. O čase mluvil zajímavým způsobem Pythagoras, k tomu se vrátíme. Nyní se na chvíli zastavíme u Sofokla. U básníků a dramatiků to bylo trochu jinak. Oni neměli tu averzi, neměli důvod, proč vytěsňovat čas, proč ho odstrkovat někam na okraj. Důvody byly filozofické. Důvody byly proto, že s časem nebylo pojmově možno nic podniknout. Pojmy byly spjaty s něčím, jako jsou trojúhelníky, s intencionálními předměty. Udělejte z času trojúhelník. Nevíme jak. Jakmile je to intencionální předmět, tak je to mimo čas a prostor. Má to svůj vlastní prostor, ale aby to mělo svůj vlastní čas, jak by to mělo vypadat? Tohle se tehdy nestalo.

Samozřejmě později, zejména s počátkem novodobé vědy, se pokoušeli – zejména vědci spíše než filozofové – ustavit, konstruovat takové intencionální předměty, kde se něco dělo, kde se něco pohybovalo. Jenomže zas to udělali tak, že se to všechno dělo podle nějaké formule, podle matematické formule, která nebyla ani v čase, ani v prostoru. Nicméně už se to týkalo pohybu, to byl třeba pohyb planet kolem Slunce.

Vrátíme se tedy k těm básníkům a speciálně k Sofoklovi. Básníci neměli skrupule tohoto typu a taky tam se slovo *Chronos* vyskytuje mnohem častěji než u filozofů, a zejména na důležitých místech. Nikoli jen tak, že to nešlo říci jinak, tak to tam taky nějak vecpali, ale nikdy to nebylo centrální téma.

Jako příklad si zvolíme několik veršů ze Sofoklovy tragédie Aias. Já jsem to už jednou citoval před dvěma roky, ale v jiné souvislosti, když jsme si chtěli doložit mimofilozofický, respektive předfilozofický význam slova *physis*. Je to neobyčejně zajímavé místo, důležité místo a filozoficky velmi často je tam čerpáno. Dnes se soustředíme na jiné slovo, nikoli na *physis*, nýbrž na *Chronos*.

V posledním českém překladu Sofoklovy tragédie Aias – to vyšlo ve Svobodě v těch šedivých knížkách antické knihovny – najdeme následující překlad dvou veršů. Kdybyste si to chtěli najít a podívat se na to, což nemohu nedoporučit, ale vezměte si k tomu řecký text taky, jinak ty překlady jsou vždycky problematické, u básnických i filozofických textů. A pokud chceme filozoficky těžit z textu nefilozofického, tak nejlépe v originálu, protože pochopitelně to překládali lidé, kteří o filozofii neměli páru. To se ukáže, hned uvidíte. Tam je to přeloženo takto: „Čas dlouhý, nesměrný, ten všechno vynáší, co tajné, k světlu a co zjevné, zakrývá.“ A pak to pokračuje: „Nic není nenadálé, nýbrž mění se i mocná přísaha i zatvrzelý duch.“

Tady vidíte, že překladatel nejenže neměl filozofické vzdělání, ale ani mu logika nedělala žádné potíže. Dává do protivy „nic není nenadálé“ nýbrž „mění se“. Toho si každého musí všimnout, aniž se podívá do řeckého textu, že to je blbost. Proti sobě nemůže být nenadálý a měnlivý. Především to, co se nemění, nemůže být nenadálé, protože nenadále se nic nestalo, to je nonsens. A na druhé straně, když se něco mění, tak opakem je, že je to neměnné, a ne nenadálé. Navíc ještě slovo česky nenadálé je to, čeho se nenadáme, co se na naději... a tak dále. To je problém překladu.

Já vždycky na to upozorňuji zejména proto, abyste se nespolehali na překlady. Samozřejmě musíte přečíst za těch pět let studia maximální počet skutečně filozofických textů. To znamená, pokud možno se musíte seznámit s každým významným myslitelem tak, že přečtete nějakou jeho knihu. Nemůžete očekávat, že stačí, když nastudujete nějaké dějiny filozofie, byť třeba nějaké tlusté, které nemáme k dispozici. To není filozofie, to je povídání o filozofii. Navíc většina těch dějin filozofie je jenom pomůcka, to je něco jako mapa, ale vy tady máte cestovat. Vy nemůžete absolvovat z turistiky tím, že budete sedět u mapy. Vy musíte číst filozofii. A pochopitelně je nemůžete všechny číst v originále, jednak neumíte tolik jazyků a jednak to jde pomalu, když čtete v cizím jazyce. Čili vy musíte číst česky. Aspoň tento kontakt je nezbytný. Je to přeloženo dost, samozřejmě není to k dispozici, musíte zkoušet, kde seženete ty staré překlady a tak dál, ale pomalu se to zlepšuje. Musíte jich přečíst co nejvíce. Vy se musíte seznámit s těmi mysliteli osobně, nikoli přes nějaké *digesty*, i ty nejlepší, v nějakých dějinách filozofie. A zároveň to musíte dohonit také tím, že některému z těch filozofů věnujete tolik pozornosti, že celou dobu se k němu budete vracet a přečtete pokud možno všechno od něj. Abyste věděli, co to je, ponořit se do jedné filozofie. Protože samozřejmě když čtete toho tolik, tak vždycky je to po povrchu.

Tady, co to je ta filozofie... co to znamená nezůstat u jedné jeho... Tohleto, to vás čeká. To za vás nemůže nikdo udělat. Chodit na přednášky, to má smysl jedině, když zároveň víte, že ta hlavní práce je čtení. Filozofie znamená číst, číst, číst. Přednášky to nemohou nahradit, ty vás mohou jenom stimulovat, inspirovat.

Tak to je na tomhle vidět, když byste se omezili jenom na české překlady. Toho jednoho filozofa, kterého si zvolíte, musíte číst v jazyce, který jste se naučili, v jeho vlastním jazyce. Pokud nečtete francouzsky, je nesmysl si vybrat za svého milého filozofa francouzského filozofa. Pokud nečtete německy, což je velká chyba, tak nemá cenu si vybírat třeba Kanta nebo Hegela. To se musí číst v originále. Když máte angličtinu, tak to vy máte trochu omezené. Tam máte výběr mnohem menší, zejména v té klasické filozofii, třeba novověké. Tam vlastně ty zajímavé věci teprve začínají teď v tomto století. Tak ten vějíř možností je velmi omezen. Anglosaská filozofie je taková... nedává to obraz o filozofii v celku. Je to taková filozofie omezenými prostředky, takříkajíc. To je velmi zajímavé a

patří to, analytická filozofie a tak dále. Čili musíte si tak vybrat a ponořit se do jednoho filozofa. Podle svého gusta.

Nejlépe je vybrat si filozofa a pak se naučit tu řeč, ten jazyk, než vybírat podle jazyka. Když vám sedí nějaký anglosaský filozof, tak klidně se pusťte do angličtiny. Když vám sedí jiný filozof, tak musíte holt... Ta angličtina, čím víc ji znáte, tak tím je komplikovanější a dává potom taky práci, ale ze začátku vypadá snadnější.

Tedy, ten překlad, který si můžete vyhledat, je: Čas dlouhý, nezměrný, ten všechno vynáší, co tajné je na světlo, a co zjevné, tak skrývá. To byste neuhádli, co to je to „vynáší“. Tam je *fyei*. To je rodí. Nikoli vynáší, rodí. A přesto máme jisté těžkosti a skrupule přeložit, že ten čas nezměrný všechno rodí. Ale je to tam. Pokud jsme se o překlad trochu přesnější, věrnější, ale zase ne tak kostrbatý... Čili: Dlouhý a nezměřitelný čas nechává vše skryté, aby se zrodilo, a to, co se ukázalo, skrývá. Takhle to přeložil Georg Picht zase německy a já to přeložil do češtiny.

Je to trošičku lepší, ale je tam takové to neaktivní „nechává, aby se zrodilo“ a už aktivní „skrývá“. Respektive bychom měli správně v tom duchu: „a nechává, aby se skrylo“. Jenže to je už jistý výklad a oslabení toho, co tam Sofokles má. On tam skutečně říká „skrývá“, *kryptetai*, to tam je jasně. A ne „nechává, aby se zrodilo“, ale „rodí“. Ten čas porodí to, co se stane.

Řecky skutečně to zní: *Chronos fyei t'adêla kai fanenta kryptetai*. *Adêla*, to jsou ty skryté věci, *fanenta*, to je *fainesthai*, to, co se vyjevuje, čili to zjevené zase *kryptetai*, schovává – *kryptein*, to víte, krypto-filozof, to je ten, co se schovává, ale je filozof, kdežto pseudo-filozof, který říká, že je filozof, ale není. Takže to máme ten *kryptetai*, to je známý. No a *fyei* tam je. A *fyein*, kolikrát jsme se tím zabývali před dvěma roky, na to jsem vzpomínal na začátku, to je souvislost s *fysis*. *Fyei* nebo *fyein* je roditi, *fyes thai*, medium, je roditi se, a nebo také růsti. To může znamenat.

Z uvedeného místa je vidět, že básník je v originále mnohem určitější než ten překlad. Totiž mluví o čase, který na jedné straně rodí vše, co bylo nezjevné... ta *fanenta*... totiž to jsem řekl nikoli *fanenta*, nýbrž *adêla*. *Adêla*, *fanenta* jsou ty od toho *fainesthai*. *Adêla*, to jsou ty skryté věci, *fanenta* je to... to jsou zjevné, co se ukazují. A na druhé straně tedy ukrývá zas, aktivně ukrývá čas to, co se jednou ukázalo.

Podle toho se zdá, že můžeme o *fysis* mluvit jen tam, kde se něco zrodilo v čase a pak zase zaniklo, zahynulo. To je první, co nás napadne. Ale to by znamenalo, že jsme zůstali jen při velmi hrubém pochopení. Básník přece nehovoří o tom, co zprvu není a pak zrozením vzniká. On mluví o tom, že sice rodí, ale na druhé straně skrývá. *Fyein* znamená tady opak skrývání. Není to tedy jenom roditi, ale také ukazovat. Také proto říká, že ta *fanenta*, to jest to, co se ukázalo, ty jevy, zjevy, že zase skrývá. Čili je evidentní, že *fysis* je tady to, ne co nebylo, nýbrž to, co se ukazuje a zase je skrýváno.

Sem patří taky to, že *fyes thai*, to medium, neznámá jenom býti rozen, čili roditi se, nýbrž růsti. Fytopatologie, to znáte, to je patologie rostlin. Fytoplankton je rostlinný plankton. Čili my ještě tohleto známe, souvisí s *fysis*. Také české slovo rostlina je přesný překlad, protože to je to, co vyrostlo. U nás to už znamená jenom květiny, ale i zvířata vyrostla, čili rostliny, to jsou také zvířata, vlastně by nám jazyk napovídal. Čili nejde jenom o vznikání a zanikání. Dokonce možná to vůbec nebylo cílem toho, co nám Sofokles chce říct, nýbrž chce asi ukázat, že všechno, co jest, a to je to, co jsme si tady ukazovali, taky, jak každé jsoucno je událost, která se ukazuje vždycky jenom v nějakém momentu své okamžité současnosti a nikdy ne celá najednou. To nejde. Jako v symfonii nemůže zaznít celá najednou. Čili to, co je ukázáno, to tady je už nějak. My jsme na rovině malý psík, my jsme si ukazovali na živých bytostech, tak už nějak tady teď je ten pes celý. Jenomže vidět z něj je jenom to

šťěně mrňavé a pak roste a každým dnem, každou hodinou, každou vteřinou se ukazuje vlastně nová tvář toho psa, ale ten pes vcelku vidět není, ten je vidět jen *hic et nunc*. Teď, v tuto chvíli.

Čili toto měl nejspíš Sofokles na mysli, že ten čas nikoli dává vznikat a zanikat věcem, nýbrž dává, aby se ukazovaly a zas to, co se ukázalo, aby zase prchalo, aby se skrývalo. Dnes jevnost či skrytost není nebytí, nýbrž bytí ještě nezrozené či spíše nevyrostlé. Bytí tedy může být jak skryté, tak zjevné. A jeho skrytost se může někdy zrozením a někdy jen růstem proměňovat ve zjevnost. A ta zjevnost se zase může někdy stárnutím, někdy dokonce smrtí měnit ve skrytost.

Musíme si pamatovat, že Řekové byli přesvědčeni, že smrt není konec života, nýbrž potom následuje život v podsvětí. Který je takový mátožný a takový nanicovatý a člověk tam zapomíná, zejména jak stařec Charón ho převezme přes tu řeku zapomnění Léthé. Ale pořád tam jsou a ještě Dante ukazuje, jak je možno se dostat do toho podsvětí a teď tam potkávat ty různé postavy, dokonce s nimi hovořit a tak dál. Čili tady nešlo o vznik něčeho, co nebylo, a zánik něčeho, co bylo, takže už to pak není, nýbrž se počítá s tím, jenom že se to ukazuje a zase to přestává ukazovat. Ta radikální... to radikální povědomí začátku něčeho, co tady nebylo, a konce něčeho, co tu bylo a pak tu není, tohle tam ještě nesmíme strkat.

A tohleto všechno, toto rození a zase toto skrývání, to odhalování či ukazování se a zase to zanikání, jak bychom to řekli, to prchání toho zjevného, to je možné jen v čase a dokonce díky času. Ne v čase, který je prázdným prostorem časovým, ale díky času. To dělá čas podle Sofokla. Ten čas rodí a pak zase aktivně rodí, aktivně přivádí ke zjevnosti a aktivně zase skrývá. Čili tady čas má obrovskou vlastně funkci. Čas je stvořitel, dalo by se říci. Ne v tom nejsilnějším slova smyslu, protože jenom ukazuje. Netvoří v pravém slova smyslu, ale v jistém slova smyslu přece jenom je stvořitel, neboť tady vrhá světlo na něco, nebo – tady to není, je přece jenom už posun malinko – ne vrhá světlo, ale přivádí na světlo a zase skrývá. Takovýsi druhotný, jakýsi menší stvořitel. Velice aktivní.

To souvisí s tím, že my vlastně nevíme přesně dneska, co Řekové chápali růstem. My jsme velice ochuzeni karteziánstvím. Na to poukazuje... já už jsem říkal, citoval jsem Georga Pichta, přeložil jsem tu druhou verzi s jeho překladem z německého. A Georg Picht je žákem Heideggerovým a tedy tady přichází k slovu v něm také Heidegger a můžeme tedy zmínit, že oba dva upozorňují na to, že my dnes už nejsme zvyklí chápat růst jinak než jako kvantitativní přírůstek. Pro nás neznamená růst nic jiného než kvantitativní přírůstek, jako zvětšování. Ale tohleto nebyl ten případ u Řeků.

Právě Heidegger a jeho žák Picht poukazují na to, že to velmi úzce souvisí, to naše ochuzené chápání růstu, že souvisí s karteziánským chápáním přírody. To jest toho, co latinsky je *natura* a původně *fysis*, co souvisí s tím *fyen*. Že toto karteziánské chápání přírody je interpretace, ve které ta příroda je interpretována jako *res extensa*. Která je převedena na prostor. A tedy na velikost. Jestliže se příroda vyznačuje rozprostraněností jako svou základní vlastností, nemůže být růst chápán jinak než jako narůstání do větších rozměrů. Jako kvantitativní nabývání na rozložitosti, rozměrnosti.

Ale ve starém Řecku byl růst chápán docela jinak. Ze Sofoklových veršů poznáváme, že růst znamenal, že na světlo přichází to, co bylo skryto. To je růst. A zdánlivým opakem či protívou k tomu je přechod do skrytosti toho, co se předtím ukázalo na světle. My to zase chápeme a špatně jako opak. Obojí však náleží k sobě, protože je sjednoceno. Je to jedna skutečnost, která se zrodem či růstem ukazuje a která se potom zase skrývá.

Povahou a základem či zdrojem tohoto sjednocení bychom se museli zabývat zvlášť, protože to náleží k jinému tématu a to teď nebudeme. K jakému tématu to patří? To, co drží to, co se postupně ukazuje a skrývá, co to drží pohromadě? Co to je? No to nevíme, co to je, ale musíme to pojmenovat

a to udělal Herakleitos. Který zdůrazňoval právě to, že se všechno mění, mluvil dokonce o tom ohni, který se tu rozhořívá, tu uhasíná, podle nutnosti, ale je to jeden oheň. Je to *arché*.

No a nazval to, co sjednocuje, nazval tím sjednocujícím, tím sbírajícím. Myslím, že jsem o tom hovořil už, že řecké sloveso *legein*, latinské sloveso *legere* a německé sloveso *lesen*... velice blízké, zřejmě stejného kořene indogermánského... znamená to původně sbírat, nikoli až druhotně v řečtině znamená *legein* mluvit. *Legere* v latině znamená číst a *lesen* v němčině také číst. Možná, kdo začal s latinou, tak jste se také někde dočetl, že *legere* znamená číst, protože to je sbírání písmenka. Podobně sebrati do jednoty slova, sebrati hlásky, několik hlásek. V tomto smyslu jsem pořád neřekl to slovo, ale vy tušíte, že je to *logos*. *Logos* je to, co sbírá, sjednocuje do integrity. My nevíme, co to je. Ačkoliv v době Aristotelově slovo *logos* má už mnoho významů a když se překládá, tak to vyžaduje vždycky přeložit jiným českým slovem, zdá se, že Aristoteles už nevěděl dobře, co *logos* znamená u Hérakleita. Přece jenom mezi tím jsou už dlouhé doby, ta recepce těch starých byla u nich jiná než u nás. U nás se neví, co se stalo před půl stoletím, natož před dvěma stoletími.

Aristoteles má jednu úvahu. Vůbec jednou z jeho metod je, když chce postihnout nějakou skutečnost, tak se mimo jiné vždycky ptá, zda to lze dělit. A když ano, tak se ptá, zda to lze dělit stále, anebo zda to dělení má konec. Od toho, zda to lze dělit stále dál, tak je to pouze myšlené. Když to má konec, tak je to skutečné. V tomto smyslu se také, když zjišťuje, co to je *logos*, ptá, zda lze *logos* dělit. A jeho odpověď je ano, ale ne do nekonečna. Čili *logos* není jenom věc myšlená. My můžeme *logos* – znamená třeba celou velkou přednášku nebo knihu, to je *logos*. Jednotlivá kapitola je *logos*, odstavec je *logos*, věta je *logos*. A Aristoteles říká: nejmenší část logu je slovo. To můžeme dělit sice dál, ale pak už tam žádný *logos* není. Slovo můžeme dělit na hlásky nebo na písmena, když je to napsáno, ale pak už tam žádný *logos* není. Co to znamená? *Logos* je to, co z pouhé hromady nebo množiny písmen nebo hlásek dělá slovo.

Slovo tedy není jenom počet hlásek, ani jejich pořadí. Samozřejmě nějaký pořádek to musí mít, ale rozhodující je, aby k tomu přistoupil *logos*. *Logos* je to, co ze slova dělá slovo, co tedy z toho, co ještě nebylo slovo, dělá *logos*. Je to přesně v tom smyslu, jak o tom hovoří Hérakleitos, když mu jde o celý svět. Je jeden zlomek z Hérakleita, který vlastně není ani celou větou a který teď při tom překladu, který vydal Kratochvíl s mladým Kosíkem, padl trochu pod stůl. V tom překladu Karla Svobody, *Zlomky předsokratovských myslitelů*, které vyšly dvakrát, v jednačtyřicátém a potom znova po jistých úpravách, většinou ale k horšímu, v padesátých letech, ten překlad zní asi takto: „I nejkrásnější svět jako pouhá hromada věcí náhodně rozházených.“ To je celé. Je potřeba to interpretovat.

Protože v jiném zlomku, který je tam uváděn dokonce na prvním místě, Hérakleitos říká, že podle této řeči, podle tohoto logu se děje všechno. Dokonce přeložil „věčný *logos*“, tam je „vždyjsoucí“, to je něco jiného než věčný. Věčný znamená po věky trvající a tam o žádném trvání není řeč, tam je *aei*, to znamená to je vždy, vždyjsoucí. Kdykoliv se něco děje, děje se to podle logu. Ale to neznámá, že vypovídáme o logu, že je věčný. Nehledě k tomu, že když *panta rhei*, tak i *logos*. Když všechno teče, všechno se mění, tak jak by mohl být *logos* věčný. To je absurdita u Hérakleita. Ale to je tak, když to byl výborný klasický filolog, ale nebyl to filosof. Filosoficky je mnohem vzdělanější než třeba František Novotný, který je vždycky opatrnost sama. Nikdy opatrnosti není nazbyt.

Tedy jak vyložíme ten zlomek Hérakleita? Tam se říká, že podle logu se všechno děje. To znamená, že bez logu by i nejkrásnější svět byl pouhou hromadou věcí náhodně rozházených. To, co z pouhé hromady věcí náhodně rozházených dělá svět, je *logos*. *Logos* je odpověď za to, že tento svět není pouhé skladiště věcí, nýbrž že je krásný, že je nejkrásnější. A teď si uvědomte, že svět řecky znělo *kosmos* a to souviselo s tou krásou, která je ještě u nás v kosmetice. Přitom *kosmos* je krásný svět. A teď ještě tam je *kallistos kosmos*, nejkrásnější krásný svět. Ten důraz na to, že i nejkrásnější krásný

svět není krásný sám sebou, nýbrž díky logu, který ho sjednocuje, který mu dává řád. To je myšlenka Hérakleitova. A tuto myšlenku aplikuje potom později Aristoteles na slovo. I nejkrásnější hlásky, i nejkrásnější písmenka jsou pouhou hromádkou nějakých značek, pokud nepřijde *logos* a ten z toho neudělá slovo. A to slovo, to není jen *flatus vocis*. Tam právě v té souvislosti zjišťuje Aristoteles, zda *logos* lze dělit a zda do nekonečna. A protože nelze dělit do nekonečna, je to skutečné. Není to jenom myšlené. Prostor, čas, ten můžeme dělit do nekonečna. To dělal Zénón, Parmenidův žák, to znáte ty Zénónovy paradoxy. Ty se nepodařilo nikomu vyvrátit až do doby Leibnizovy a Newtonovy, to jest do doby, kdy byl vynalezen infinitezimální počet, kdy se ukázalo, že jedna a půl a čtvrt a tři čtvrtě a osminka a šestnáctina a dvacetina a tak dále nejde do nekonečna, nýbrž sice to můžu takhle dělat do nekonečna, ale když to všechno sečtu i s tím cancourkem tam v tom nekonečnu, tak je to dvě. A nikoliv tedy nekonečno.

Tohle Zeno nevěděl, nebo přinejmenším předstíral, že to neví a dělal si z těch druhých legraci, že mu na to nepřijdou. Proto tedy šlo o to ne, že nepřijdou věčně, nýbrž že mu to nevyvrátí. O to šlo. Přece Zenon si nemohl myslet, že když postaví Achilla a želvu vedle sebe a želvě dá náskok, tak že skutečně mu všichni uvěří, že Achilles tu želvu nemůže předběhnout. Protože než doběhne tam, kde teď je želva, tak ona popoleze, on zase než dojede tam, kam popolezla, ona zase popoleze a tak dále, on ji nikdy nemůže předběhnout. Každý ví, že ani není potřeba želvy, jenom pomalejšího běžce a Achilles ho předběhne. Ale vyvráťte to. To byla otázka. Vyvrátit. A to se podařilo opravdu až po mnohých staletích.

Skoro dva tisíce let to trvalo, než se přišlo na způsob, jak ukázat, že to je chyba v logice nebo v matematice. Tady jsme si obrátili něco k tomu termínu a pojmu *Logos*. Tím není řečeno, když to nazveme *Logos*, tak to ještě neznamená, že víme, co to je. Je to to sjednocující, to sbírající. Ale co to je, to je problém, to je otázka dalšího zkoumání. Na to my jsme zapomněli. My si dneska překládáme slovo *Logos* třeba jako *ratio*, jako rozum. Nebo jiný význam *ratio* je podíl, zlomek. Kdy je půl, to je taky *logos* v řečtině. A *ratio* v latině. A je to pro nás hotová věc.

Ale on je to problém, filosofický problém. Filosofie Logu, a to je vlastně filosofická logika. To je filosofie Logu. To není to, co se tradovalo, to je školská logika. To je taková formální disciplína jako matematika. To není žádná filosofie. Filosofická logika vlastně nikdy v minulosti neexistovala. Aristoteles sice napsal *Organon*, ale to už je vědecká nebo taková od filosofie odštipnutá disciplína, která se postupně stala takovou samostatnou vědou. Jako je geometrie, tak první taková další disciplína byla logika. Školská nebo tradiční logika se tomu říká. Dneska ta takzvaná moderní logika, to už je úplně symbolická, matematizovaná logika, to je úplně stranou, to už s filosofií nemá taky nic co dělat. I když Američani tomu říkají filosofická logika, protože oni filosofií říkají všemu. Tam prostě, jak jsem říkal, *Philosophical Transactions* nějaké univerzity a máte tam chemický článek. Čili když se pak potom překládá jenom slovo, tak je možno tady předstírat, že se dělá filosofická logika, ale žádná filosofie to není.

Čili filosofická logika v pravém slova smyslu musí být teprve založena. Existuje již několik knih, které se tomu blíží, které to připravují, ale *de facto* ještě to není. Protože filosofická logika na tom bude... to je třeba se domluvit, je vlastně filosofie Logu. Podobně jako filosofická fyzika, ta taky, ta byla zapomenuta, ta existuje, ta Aristotelova *Fyzika*, těch osm knih, to je tedy filosofická fyzika z větší části. A je to vlastně vyvrcholení té tradice, kdy aspoň se to říká, ono se to nezachovalo, takže doklady nemáme, ale říká se, že každý filosof od prvních počínaje měl takový hlavní životní úkol napsat knihu o přírodě, jak se to špatně překládá. *Peri physeos*. A to je o *physis*, o fyzice, protože *physeos* to je od *physis*, ono to vypadá jako že to je množné číslo, ale není. To je o *physis*. To je kniha o *physis*. A to teprve dodatečně dostalo takový divný význam, že to je o přírodě, vůbec ne. To bylo o tom, co se

rodí, vyrůstá a hyne. To je *peri physeos*. A metafyzika později dostala ten význam, že to je o tom, co se nerodí, neroste a nehyne, nýbrž je věčné. A to je potom to nadpřirozené takzvané.

Tak Logos tedy je problém. To je téma, kterého se filosofie dosud řádně nezhostila. A čeká to na zvláštní založení a provedení, uskutečnění zvláštní filosofické disciplíny, totiž filosofické logiky. Teď skočím do jiné věci. V jistém slova smyslu můžeme takovou disciplínu, která ještě není provedena, považovat za součást první filosofie. Tedy provést korekturu toho, co za první filosofii pokládal Aristoteles, respektive co za první filosofii pokládala potom ještě novodobá věda, například když nedávno vyšel spis Kantův o *Prolegomena* ke každé příští metafyzice, která se bude chtít vydávat za vědu, tak tam vidíte, že ty tři hlavní metafyzické sféry, tři hlavní metafyzická témata jsou docela přesně vymezena. To první je teologie. Tedy Bůh. To je to téma nebo sféra, tematika, problematika, která patří do metafyziky. A tedy, poněvadž se to ujalo, to slovo metafyzika, tak tedy do první filosofie. To, o čem pojednává Aristotelova metafyzika, to je vlastně první filosofie. To je téma. I když je to sebráno z několika textů a pospojováno lepidlem místo logikou, takže se to někde překrývá, někde tam věci chybí, ale prostě tam je řeč o první filosofii. Metafyzika je potom až knihovnický název, který dodatečně byl interpretován filosoficky.

Jiné takové téma je duše. A to rozumí se nesmrtelná duše. To znamená nesmrtelná, to znamená, že se nerodí, neroste a nehyne. Proto ta patří do této tematiky.

Tedy v tomto smyslu je potřeba provést revizi. První filosofii je třeba chápat jinak. Její disciplíny budeme rozlišovat jinak. A tedy jedna z těch základních disciplín bude filosofická logika. A druhá bude filosofická fyzika. Nebo obráceně, nejdřív fyzika a pak logika, to je jedno, prostě bude to jedna z těch disciplín. A potom ta třetí disciplína by měla být... Tady skáču do něčeho jiného, když už jsme u toho, tak nejde vždycky ukazovat, kam to vede. To už jste si doufám zvykli na to, že postup filosofický se nepodobá matematice, nepodobá se postupu vědeckého výkladu, tam se stále musejí uchovávat taková ta začínající natahující se chapadla všemi směry. Pořád se na to musí poukazovat. Tedy ta třetí disciplína by byla disciplína vlastně rozhodující. Neboť na jedné straně my víme, že *physis* je to, co dává pomocí logu dohromady a dává řád všem pravým soucnům. Tedy těm, které se rodí, rostou a hynou, nebo které vznikají, trvají a zanikají. Žádná jiná soucna nejsou, jsou jenom tato, která mají vypočítaný svůj čas. Jsou některá soucna, která trvají velice dlouho, například proton, jeho poločas rozpadu je delší než odhadovaná doba života celého tohoto vesmíru. To neznamená, že by se žádné protony nerozpadaly, nýbrž polovička protonů se rozpadne za určitou dobu a ta doba radioaktivního rozpadu, to známe, tam může být ten poločas třeba dvě minuty jenom nebo osm hodin anebo to může být staletí. Proton je asi to nejtrvalejší, co vůbec známe v tomto světě, a ten má ten poločas hodně dlouhý.

Nicméně fyzikové vypočítali, že je omezený, že to není nekonečné trvání a že tedy musejí nějaké protony zanikat i v tomto světě, v tom našem. Zatím to nebylo experimentálně prokázáno, je to jenom vypočítáno, ale pravděpodobně dříve nebo později se to zjistí, až se zjistí metoda, jak se to dá. A tedy my žijeme ve světě, který i v celku má začátek a konec. To znamená, pokud tento vesmír uhyne, tak bez ohledu na to, že některé ty protony by byly schopné žít ještě dlouho, ten vesmír v tomto světě... čili od téhle stránky všechno má svůj konec.

Tohleto všechno tedy – neříkám teď ten svět, my nevíme, to je zase jeden problém filozofický, jestli svět jako celek je celek, jestli to není pouhý úhrn. To je problém, který musí být zkoumán, to nemůžeme tvrdit předem. Ale každopádně my víme, co to jsou jednotlivé celky, zejména to známe dobře ze živých bytostí. A tam předpokládáme, že *physis* je to, co uspořádává ten postupný, tu postupnou sérii, tu postupnou střidu těch jednotlivých ukazujících se soucností, jak jsme to viděli u Sofokla. Že se to nemění nějak nahodile, nýbrž to má jakýsi postup. Už nebudeme mluvit, že to je čas,

který o tom rozhoduje. Čas je problém, nevíme, jestli smíme čas učinit odpovědným za tohle, ale mluvíme o physis. Physis je to, co dává řád zrození, růstu a odumírání pravých soucen. Těch soucen, která nejsou pouhými hromadami, jako je stůl třeba nebo jako je nějaká hora, jako kámen.

A přitom ale víme, že ten řád má smysl pouze tam, kde něco je pohromadě, něco je drženo pohromadě. Tam se předpokládá, že je nějaký logos, který to drží pohromadě. Zároveň však víme, že logos se neomezuje jenom na physis, že nedrží pohromadě jenom ta pravá soucna, nýbrž že ta pravá soucna nejsou schopna obživy sama o sobě, že pravá soucna vždycky potřebují jiná pravá soucna, aby spolu s nimi mohla vegetovat. Jinými slovy, že živý organismus izolovaný prostě nemůže obstát. Že potřebuje jiné živé organismy, že potřebuje nějaký vhodný biotop, eventuálně celou biosféru, ve které teprve přežije. Je skutečně minimum velmi primitivních organismů, které jsou schopny takřka žít izolovaně od biosféry. Většinou to jsou zbytky nějakých dávných organismů z doby, kdy byly podmínky úplně jiné, a dneska se vyskytují jenom výjimečně, jenom lokálně.

Víte, že existují bakterie, které jsou schopny se živit naftou. Těch se používá, bylo potřeba je někde nejdřív objevit a potom napěstovat, a teď se jich používá, když dojde k nějaké katastrofě, nevíme jak zlikvidovat ty naftové skvrny v moři třeba nebo jinde, tak se tam nasype prostě nějaký substrát s těmi bakteriemi a ony se tam začnou v tom množit a vyžerou to. Ale to je skutečně pozůstatek něčeho, co tady kdysi snad bylo, ale bylo potřeba to najít. Většinou už v našem prostředí nafta se nevyskytuje. K těm katastrofám dochází, protože se čerpá někde v podzemí a přichází navrch, ale jinak právě ty bakterie nebo ty mikroorganismy byly nalezeny v nějakých těch rezervoárech nafty.

Tedy normálně všechny organismy, zejména vyšší organismy, jsou schopny žít jenom v určitém prostředí, v určité biosféře, v určitém typu biotopu. O tom jsme snad už mluvili. A teď my musíme se tázat, jakým způsobem logos sjednocuje, dává dohromady to, co není pravé soucno. To jest například ten biotop, jako les. Tam taky něco sjednocuje. Ale jiným způsobem. Sjednocuje to přes různé organismy, které vytvářejí jisté prostředí. Které když narušíme, tak někdy není schopno se obnovit, jako je případ těch deštných pralesů.

Tedy otázka je, co to drží pohromadě. Zase, to je problém, my to nevíme, ale musíme se takhle ptát. Předem se domnívat, že ono to nějak mechanicky spolu souvisí a že ono se to nějakým způsobem vypracovalo a zase když to necháme, tak se to zase znova vypracuje, někdy ano, někdy ne – to není odpověď. Naše otázka je filozofická. My chceme vědět, co je to, co způsobuje, že ne že z vajíčka mořské ježovky se vyvine velká ježovka, dospělá, nýbrž když roztřepeme ta vajíčka, tak že se z toho po druhém rýhování vyvinou čtyři mořské ježovky. Z jednoho původního vajíčka, po dvojím rýhování, když už tam byly čtyři buňky, mechanickým třepáním se podaří od sebe ty čtyři buňky oddělit a vyrostou čtyři geneticky naprosto identické, tedy co do genetické výbavy naprosto identické, ale čtyři různé mořské ježovky.

Co je zárukou? Jak to, když rozřežeme nezmaru na sto nebo více dílků – a to je, jestli znáte, jak vypadá nezmar, to je strašně malinká potvůrka naše, sladkovodní – tak když to rozřežeme, tak všechny ty dílky, pokud to nepoškodíme, pokud skutečně řežeme jemně, nikoliv nějakým nožem, tak ze všech těch dílků vyrostou malinký nezmaři. Třeba sto z jednoho rozřezaného nezmara. A to je přece problém. Tím se zabývali vitalisti, předpokládali nějakou vis vitalis, předpokládali nějakou sílu, která to dává dohromady. To všechno je problém, je to chyba, filozofická chyba předpokládat sílu, ale je to problém, my to chceme vědět. A teď chceme vědět nejenom, co garantuje tu integritu jednotlivých organismů, ale co garantuje tu jednotu těch biotopů. A co garantuje jednotu historických událostí, kdy už to prochází dějinami. My víme, že dějiny nejsou jen nahodilou skrumáží všelijakých konfliktů mezi lidmi nebo spoluprací mezi lidmi. Můžeme se ptát, jestli to má nějaký smysl. Podobně jako les

má nějaký smysl, ne jenom jednotlivý strom nebo brouk v tom lese. Můžeme chápat, jak to je, jak to všechno spolupracuje, a tak něco podobného je také v dějinách.

Zase je tady ten subjektivismus, ta tendence to nebrat vážně, myslet si, že je to otázka konvence. Není. To je vážná otázka, jakou funkci má logos v dějinách. Čímž jsme si ukázali, že vlastně logos je cosi základnějšího než fysis. Logos sice v některých případech funguje jenom v rámci fysis, ale jindy prostřednictvím fysis a fysis přesahuje.

Mraveniště žádnou fysis nemá, a přesto to tam funguje přes ty jednotlivé mravence. Podobně včelí úl, smečky, stáda. Vždycky tam něco je. My si to „odvysvětlujeme“, popíšeme to, jako že je to od přírody, ale ono to není od přírody. Aby to mohlo být od přírody, tedy od fysis, tak tam potřebujeme ještě ten logos. Taky proto to můžeme chápat. Ptáčí hnízdo má jakýsi logos. To není jenom určitá nahodilá hromádka – třeba vrána, vypadá to velice divně, je nepořádná při té stavbě, jsou to nějaké větvičky jen tak nějak přeházené přes sebe, je to velmi nehezky hnízdo, když srovnáme s jinými ptáky, kteří stavějí uměle nádherné pytlíky, takové bambulky, a tam v tom to mají všechno připraveno. A přesto to chápeme, ono to má jakýsi smysl, má to logos. Podle Aristotela bychom zase řekli: má to logos. Ten, kdo to dal, kdo z toho něco dělá, co dává smysl.

A podobně to musíme aplikovat na dějiny. Celou tu dobu jsem připravoval, že ten logos sám není to nejvyšší, to rozhodující. Ono je možno dávat věci dohromady, sbírat dohromady, zajišťovat integritu, ale ta integrita může být ještě pravá či nepravá. Existují celé vývojové trendy, kde nepochybně logos pracuje, a přesto se ukazuje, že to je nějak bezvýchodné, že to jde někam falešným směrem, že musíme předpokládat ještě něco dalšího.

A ta pravost, to je to, co je tradičně tématizováno jako pravda, spravedlnost, správnost a tak dál. Co vůbec věci nějak rozlišujeme podle nějakých kritérií nebo mluvíme o hodnotách a podobně. Čili to je to, co je tím hlavním tématem filozofie. Jak jsme si řekli, to je ta pravda. My se můžeme odvolat na to, co nám napovídá jazyk. V češtině je to skutečně mimořádné, že všechny ty nejdůležitější skutečnosti, které jsou rozhodující pro lidský život, mají nějak co dělat – i názvy mají co dělat – s pravovodkou. Jak jsem to říkal: ta pravda, spravedlnost, právo, správnost, pravítko, dokonce sloveso praviti. To jest slavnostně vyhlášovati. Praviti právo znamená vyhlásit rozsudek. Praviti pravdu, říká Hus, je prostě slavnostní vyslovení toho, co se domníváme, že je pravda.

Ale vždycky je to jenom to, co se domníváme, a můžeme se mýlit. A ve světle pravdy se pak ukazuje, zda ano, či ne. Čili ještě nad tím je něco, co můžeme zase pracovně nazvat, podobně jako logos je pracovní název Herakleitův a fysis je pracovní název všech Řeků. My jsme to zapomněli a říkáme příroda, a to už je něco jiného. My se musíme vrátet k tomu pracovnímu názvu původně řeckému v tomto případě. I když to nazvem třeba potom jinak, tak tady je jakýsi pracovní název pravda. Protože také filozofie od samého začátku sama sebe chápe jako lásku k moudrosti nebo k pravdě.

Nejstarší literární dokument, Platón v Symposiu, klade *filosofein* a *filaethein* na rovinu. Čili láska k moudrosti rovná se láska k pravdě. To znamená filozofie bez základního vztahu k pravdě, základní důvěry, že je rozdíl mezi pravdou a nepravdou a že ten rozdíl je elementárně důležitý, zároveň s takovým sebekritickým povědomím, že my ovšem nikdy tu jistotu nemáme, že naše rozpoznání je správné, a tedy že to musíme spolu hledat všichni. Že tedy není možno si vymýšlet pravdu, nýbrž musíme ji spolu hledat v rozhovoru, a že v rozhovoru je ta pravá chvíle, kdy se může stát, že najednou nás osloví pravda, kterou neměl nikdo z nás na začátku. Toto je filozofie. Ta s tím počítá.

Čili nejvyšší v té hierarchii těch subdisciplín filozofických, respektive té první filozofie *próte filosofia*, by byla alethologie, kdybychom užili toho řeckého názvu. Alethologie. Nebo filaethie. Jenomže *alétheia* není žádná logie, není žádný logos možná. Proč ne? No protože logos je prostředí, skrze

kteřé nás pravda oslovuje, ale to není norma, která je nad pravdou. Proto také logika, ani ta samozřejmě filozofická, ale tím spíše ta tradiční logika, není normou pravdy. Logika je jakousi pomůckou, která většinou funguje, ale někdy taky nemusí fungovat. Rozhodující je, jak se ukazuje to fungování ve světle pravdy.

Takže vlastně alethologie je filozoficky zmrskaná disciplína. Nauka o pravdě žádná existovat nemůže. Pokud vezmeme filozofii vážně. Kdyby si ji chtěl někdo dělat, tak prostě zapomněl, co je pravda. A zejména zapomněl, co je filozofie jako láska k pravdě. Alethologie... Ale teď my potřebujeme nějakou vyšší disciplínu. Čili my potřebujeme nějakou disciplínu, která by nezůstala u logu, šla by dál, ale zároveň by nepředmětňovala tu nejvyšší instanci, to je to, co je pravé. Nebo co má být pravé, co je normou toho, co je pravé mezi námi.

No a tohleto tedy musíme nějakým způsobem nazvat. Já sám – a teď to je trošičku provokativní, protože toto pojetí pravdy je neřecké. Protože toto pojetí pravdy má své kořeny v Evropě křesťanské, a to křesťanské ne z těch kořenů řeckých, nýbrž z těch kořenů izraelských. Takže musíme jít zpátky k tomu, jak znělo slovo hebrejské pro tohle, co máme na mysli, pro pravdu. Židé měli a dosud mají to zvláštní slovo, které znamená dvě věci zároveň. A to nám bude velmi velkou pomocí. Znamená to jednak – a to už věděli staří židovští učenci, když překládali Septuagintu do řečtiny, že v některých případech to slovo, a vy víte, že v hebrejštině se píše... v hebrejštině původní jsou jenom souhlásky. Takže například to jméno-nejméno boží Jahve, tomu se říká tetragram, JHWH. Jsou to čtyři písmena. A jestli je to Juhuvu nebo Jahve nebo Jehova a tak dále, to musí odhadnout ten, kdo to čte. Podobně tady v tomto případě jsou to dvě písmena, eventuálně ještě s nějakou tou drobností k tomu, a to MN. Je to známé z toho slova, které proniklo taky do překladu Bible, zejména v tom známém Ježíšových slov, nebo můžeme to znát i z jiných míst, to MN – amen. To je *emuna* nebo *hemin*.

A toto slovo, které má celou řadu ještě různých tvarů podle okolností, se překládá. Ti staří židovští učenci, kteří překládali posvátné nebo všechny významné knihy, které dneska zahrnujeme do Starého zákona, překládali do řečtiny, aby přišli se svou tradicí do toho Středozeří, které bylo centrem tehdejší civilizace. To překládali někdy jako *pistis* a někdy jako *aletheia*. To znamená, použili řeckých slov, takže je museli ovšem potom jaksi interpretovat, přeznačit. Nebylo to doslova a do písmene přesné, nýbrž právě jenom slova. Čili *aletheia* se tady nehodilo, odkrytost se nehodí. Ale muselo se to nějak říct, když bylo potřeba oslovit toho středozeřího člověka, který mluvil tou *koiné* v tehdejší době, tou zjednodušenou řečtinou.

Tedy *aletheia* nebo *pistis*. Což se překládá do češtiny: *aletheia* – pravda, *pistis* – víra. My nevíme dneska, stejně tak jak jsme si ukázali, že už nevíme, co znamenala *physis*, že nevíme, co znamenal *logos*, tak my nevíme, co znamenala víra. To, čemu my říkáme víra, je něco úplně jiného, než čemu říkal Ježíš víra a čemu říkali víra ti staří. Ani nemusel tam být ten název, to slovo se nemuselo vyskytovat, ale ten fenomén se tam ukazoval. To se ukazuje třeba na vyjití z Egypta nebo na vyjití Abrahama a tak dále.

Tedy víra a pravda v té hebrejské tradici je prakticky totéž. Rozdíl je jenom v jakési perspektivě nebo v aspektu. Víra, to je ze strany člověka. Pravda, to je ze strany pravdy. To jest řečeno jinak – je to výklad teď, co řeknu, nikoliv překlad: Víra je spolehnutí na spolehlivé. Pravda je to spolehlivé, na které spoléháme. Tedy pravda není jenom to spolehlivé. My se na to musíme spolehnout. Bez našeho spolehnutí to není pravda. A na druhé straně to, že se spoléháme, samo nezaručuje pravdu, nýbrž musíme se spolehnout na to spolehlivé.

Obě ty strany musí... je to tedy něco, co jde napříč a proti té tradici evropské, která dělí subjekt a objekt od sebe. Buď je to subjektivní akt, akt víry, anebo je to pravda, na kterou nemáme vůbec možnost nějak jako subjekty působit. Musíme ji jenom přijmout. Nikoliv, právě patří to k sobě. V

tomto smyslu bych se pokusil to nazvat tím druhým slovem *alethologie* ve smyslu objektivní nebo objektivující, předmětnující disciplíny o tom, co to je pravda. Je sice nepřípustná, ale je přípustná a dokonce nutná ta vyšší, hierarchicky vyšší disciplína první filosofie, která se bude zabývat tím, jak jsme pravdou osloveni.

Tedy jak to vypadá to setkání s pravdou. A to je vždycky situační a vždycky osobní. Tedy nikoliv dělat z pravdy předmět, nýbrž důkladně vyšetřit, co to znamená, když se něčím zabývám, něco dělám nebo přemýšlím. Důležitá je taky ta hebrejská tradice, ta neredukuje platnost pravdy na myšlení, jako to dělá řecká tradice. Víte, že Aristotelés řekl, že místem pravdy, to jest nejvlastnějším místem pravdy, je soud nebo výpověď. Nikoliv. V té hebrejské tradici místem pravdy je tento svět. Místem pravdy je náš život, celý život. A to je pozadí toho, co jsme slýchali třeba říkat Havla už v těch posledních letech – ten „život v pravdě“. To je navázání trochu na Solženicyna a navázání trochu na Patočku. Solženicyn nevěděl, o co jde, Havel taky dost dobře nevěděl, o co jde v těch hloubkách, kam jsme se dneska dostali, a já si nejsem jistý, že to věděl dost Patočka.